

Nőfelfogás és -ábrázolás

DOI: [10.55344/andfhksz.2201029](https://doi.org/10.55344/andfhksz.2201029)

PROKOPP Mária

Az Istenanya ábrázolása a 2022-ben Világörökséggé nyilvánított gömöri templomok középkori falképein

Absztrakt

A tanulmány a bevezetőben a Mohács előtti Magyar Királyság európai jelentőségéről szól, és azon belül Gömör vármegye területének szerepéről. Ez a terület őrizte meg napjainkig a középkori magyar vidéki városok és községek általános kulturális színvonalát, mivel az újkori fejlődés elkerülte ezt a vidéket. Majd a tanulmány a vármegye **hét** templomának 13–15. századi falképciklusaiból és az 1508. évben készült hizsnyói szárnyas-oltár képeiből emelte ki a Mária-ábrázolásokat, és mutatott rá az Istenanya ábrázolásainak két évszázados alakulásáról a teológiai meghatározások alapján.

Kulcsszavak: Istenanya, Efezusi zsinat (431-ben), bűn nélküli ember, Patrona Regni.

Representation of the Mother of God on the Murals of the Churches in Gemer in the Middle-Ages

Abstract

The introduction tells about the European significance of the Kingdom of Hungary before Mohács, and within that the role of the territory of Gömör. This area has preserved the general cultural standards of medieval Hungarian rural towns and villages to this day, as modern development has avoided this area. The paper highlighted the depictions of Mary from the 13th to 15th century murals of the seven churches of this region and from the winged altar of Hizsnyó made in 1508, and pointed to the two-century evolution of the depictions of the Mother of God on the basis of theological definitions.

Keywords: Mother of God, Council of Ephesus (431), innocent man, Patrona Regni.

Szent István államalapító első királyunk Európában egyedülállóan egységes országot szervezett a Duna-menti Esztergom központtal, a római Pannónia provincia északi határának Solva nevű jeles erőssége helyén. A Duna, Európa egyik legnagyobb folyama, István király országa számára biztosította a közvetlen összeköttetést Nyugat- és Kelet-Európával. A 300 m széles Duna Esztergom hatalmas sziklájánál kanyarra kényszerül, amely nagy védelmet jelentett az ország központjának. Esztergomot már Taksony fejedelem (955–972), Géza apja választotta a fejedelemség központjává.

István király országa magába foglalta a Kárpát-medence egész területét (1. kép, 1.a kép).

1. kép: A Magyar Királyság térképe a 13. század végén – 14. század elején

1.a kép: A Magyar Királyság helye Európán a 14. században

1000-ben elnyerte a kortárs európai államok, mindenekelőtt III. Ottó német-római császár és a pápa, II. Szilveszter legnagyobb elismerését, amely lehetővé tette, hogy Esztergomban 1000 karácsonyán Domonkos esztergomi érsek – a császárkoronázás szertartásával – III. Ottó császár jelenlétében István fejedelmet KIRÁLYÁ koronázza. A központi hatalom megerősítésében nagy segítséget jelentett a királynak a katolikus egyház, amelynek szervezeti kiépítését Géza fejedelem kezdte meg a Pannonhalmi bencés apátság alapításával és a Veszprémi püspökség felállításával. Ennek területe a Dunántúl egészére kiterjedt. Így, István király az esztergomi egyházmegye területét a Duna bal partján alakította ki Pozsonytól Abaúj vármegyéig. **Gömör és a Szepesség tehát az esztergomi egyházmegye része lett.** Csak a 18. században, 1776-ban vált ki belőle a rozsnyói és a szepesi püspökség, de *az esztergomi érsek mint Magyarország prímása, az egész ország egyházi vezetője volt 1949-ig.* S azután is meghatározta e vidékek egyházi életét, és benne a templom építészetét és díszítését. Az esztergomi egyházmegye központja 1000-tól Esztergom volt, élén az esztergomi érsek állt, akinek jogköre kiterjedt a fokozatosan kiépülő magyar egyházszervezet valamennyi püspökségére. A legfőbb kiváltsága a királykoronázás joga volt. Egyházfői szerepe mellett, mint a király után az ország első embere, közjogi méltóság is volt. Az esztergomi érsek az ország politikai vezetésében betöltött szerepét természetesen akkor is megtartotta, amikor a királyi udvar 1256-ban Budára költözött.

Kezdetben a Kárpát-medence egész területe a királyé volt, egyes vitézek, akik a király szolgálatában kimagasló érdemet szereztek, csak – főképpen – az 1241. évi tatárjárás után kaptak jutalmul birtokokat, alapvetően az ország védelmét fokozó várépítési kötelezettséggel. Ezek a birtokok a családban öröklődtek, osztódtak. Elidegenítését tiltotta az **ösiség** törvénye (1351). Ha kihalt a család, a birtok visszaszállt a királyra. Ez a törvény is biztosította a Magyar Királyság erős központi hatalmát, amely Európában egyedülálló volt. A birtokos családok a mindenkori király hű emberei voltak, akik a királyi udvarban – a mai szóhasználattal a kormányban – fontos tisztségeket viseltek. Ezt a rangjukat kifejezésre juttatták a birtokukon is, mindenekelőtt a templom kialakításában, amelyek – főképpen a török uralom alá nem került felvidéki területen – részben mindmáig fennmaradtak, és mindenki számára nyitva álltak. A birtokos kúriája, palotája, avagy a vára a történelmünk vérzivataraiiban a századok során többnyire elpusztultak. A templomokat a lakosság – a birtokos távollétében is – mindenkor megújította, mivel életének központja volt az Oltáriszentségben jelenlévő Teremtő Istennek és az emberré lett Fiával, Jézus Krisztussal való személyes kapcsolat. S mivel Gömör vidéke az ország újkori életében a fő útvonalaktól távolabbra esett, a fejlődés lassabb volt, nem volt anyagi lehetőség az új korszerűbb templom építésére, megtartották a középkori templomokat, többnyire a mai napig.

A középkori templomainkban a középkori falképeket a reformáció térhódításával – amennyiben protestáns használatba kerültek – bemeszelték, s ha katolikus maradt a templom, akkor a reneszánsz-, illetve a barokk- vagy még újabb kori átépítésnek, illetve kifestésnek estek, részben áldozatul. A falképek feltárása a 19. század második felétől folyamatosan tart mindmáig, napjainkban is, a pénzhiány ellenére is, csodálatos lendülettel és világra szóló eredményekkel tárulnak fel a középkori templomaink falfestészeti díszítései. Bizonyítják a Magyar Királyságnak a *Kárpát-medence egészére kiterjedő kultúrájának egységesen magas színvonalát.* Így évről évre új falképek kerülnek napfényre a gömöri és a szepességi templomok

ban is. Az alábbiakban Gömör-vidék, az egykori Gömör vármegye nagyszámú középkori fal-
képegyütteseiből mutatunk be néhányat. Hasonló színvonalú alkotásokkal találkozunk Er-
délyben és a töröktől erőteljesen elpusztított délvidéki országrészünkön is.

Az egyik legkorábbi gömöri freskóegyüttesünk **Süvetén** (Šivetice) látható, a Murány patak
mentén, a község kimagasló dombján messze földről látható rotunda. A félgömb kupolával
fedett körtemplom átmérője 10 m. A 13. században, 1240 körül, a jeles *Zách család* birtok-
központjában, feltehetően a jól ismert pécsi püspök, Zách Jób építtette a középkori építész-
tünknek ezt a kimagasló remekét. Az oklevelek bizonyossága szerint az ő birtoka volt Süvete.
Antiochiai Szent Margit tiszteletére szentelték, akinek fejereklyéjét II. András királyunk hozta
el 1217-ben, a keresztes hadjárata során Antiochiából, és tette a hitéért kegyetlen kínzásokat
és halált szenvedett 4. századi ókeresztény lányt *Patrona Regnivé*, a magyar nemzet védő-
szentjévé. Ettől kezdve az ország egész területén elterjedt a tisztelete. II. András király fia,
IV. Béla király is Antiochiai Szent Margit tiszteletére nevezte el a tatárjárás alatt született lá-
nyát Margitnak. A Zách család ezt követően építtette ezt a ma is impozáns rotundát, és fest-
tette ki a szentélyt 1260 körül. Az egységes, nagy belső teret a szentély két sávbán megjelenő
művészi képsora uralta. A felső sor képei Antiochiai Szent Margit életét, főképpen a pogány
római császári helytartó, Olybrius szerelmét visszautasító és a keresztény hitét bátran meg-
valló magatartásáért hősiiesen vállalt kínzásokat és a kivégzését ábrázolja, míg az alsó sor
Jézus szenvedéstörténetét mutatja be (2. kép), amely példát és erőforrást jelentett Margit
számára. A magas művészi színvonalon megjelenített képek a mindenkori szemlélő lelkében
is lánggra gyújtják, megerősítik az Isten szeretetét.

2. kép: Süvete (Šivetice), szentély, Antiochiai Szent Margit vértanúsága, 13. század
(Fotó: Méry Gábor)

1330-ban a községet is birtokló Zách Felicián követte el a merényletet Anjou I. Károly királyunk ellen Visegrádon, a királyi palotában, Klára lányát ért sérelem megbosszulásáért. Ezután őt kivégezték, és birtokait elkobozták. Sűvete új birtokosa a királyhoz hű Rátold nemzetségbeli *Jolsvai család* lett, Lóránt nádor fiai. Ők a 14. század közepén a nagy fesztávolságú templom boltozatát csúcsíves diadalívvel megerősítették, és teljesen újrafestették a templomot az új, az Anjou I. Károly király által is támogatott itáliai trecento stílus szellemében. Ebből a freskóegyüttesből mutatjuk be az egyik fennmaradt Mária-ábrázolást (3. kép).

3. kép: Sűvete, Pietà, részlet, Istenanya, 1350 körül (Fotó: Méry Gábor)

Ez a mély *emberi* érzelmet, szeretetet sugárzó arc megjelenítése magas művészi színvonalon jelzi, hogy az 1330–40-es években, amikor ez a festmény készült, a művészettörténetben „itáliai trecento stílusnak, proto-reneszánsznak” nevezett 14. századi új előadásmód nemcsak az esztergomi királyi-érseki központban volt otthonos, hanem éppen a királyi tisztségviselők megbízásai révén, az egész országban. S többek között ezért is joggal állíthatjuk, hogy ez az olaszos kora reneszánsz művészeti stílus NEM okvetlenül csak az itáliai művészek útján terjedt el hazánkban – hanem a hazai antik emlékek ösztönzésére, valamint a keresztény Magyar Királyság művelődésének magas színvonala révén –, *az itáliai emlékekkel párhuzamosan és azokkal kapcsolatosan* jelent meg.

Hasonló jelenség volt a 13. század elején Szent Erzsébet karitatív lelkiisége, amely Szent Ferenctől függetlenül bontakozott ki a magyar királyi udvarban a Szentírásból megis-

mert jézusi tanítást követve. S még Szent Ferenc és Árpád-házi Szent Erzsébet életében egymást erősítve összekapcsolódott a magyar és az itáliai radikális keresztény életvitel, jóllehet, személyesen sosem találkoztak.

Amint a keresztény Krisztus-követés alapvetően az Istennel való személyes kapcsolatra, közös gyökerre épül, úgy lehetséges az itáliai és a magyar trecento proto-reneszánsz művészi stílusának azonos gyökerekből – antik és krisztusi tanításból – való, párhuzamos keletkezése a 14. század elején. *Ez a művészi jelenség Európában egyedülálló*, amint erre már *Panofsky Erwin* is rámutatott, amikor azt írja, hogy az itáliai jellegű, kora reneszánsz stílus egész Európában megjelent a 14. század folyamán, de sehol sem olyan tisztán és korán, mint Magyarországon.¹

A süvetei rotunda jelenleg sajnós, használaton kívül van. Sem az egyházi tulajdonos, sem a község 20–21. századi vezetői nem találtak még anyagi forrást a templom megújítására és fenntartására. Egyre romlik az állapota, a falai megrepedtek, a nagy értékű falképek pusztulnak, ahelyett, hogy – mint a Világörökség részei – fogadnák a turisták és a szakemberek százait, ezreit, és a község lakóinak megélhetést, fellendülést biztosítana a vendégfogadás. Jóllehet a kassai Műemléki Felügyelőség igazgatója, Alexander Balega az 1990-es években a Magyar Műemléki Hivatallal közös kiállításon mutatta be az Európa Parlament strasbourgi székházában a szlovák és magyar szakemberek együttműködését – e sorok írójának részvételével – az európai kincset képező középkori falképek megmentésében. A kiállításon Süvete is szerepelt számos gömöri és szepességi freskóval együtt. Ez a kiállítás bejárta az EU országait, amelyet nagy érdeklődés kísért.

A közeli **Hizsnyó** község (Chyzné) – a Murányi vár közelében – ugyancsak *Jolsvai György tárnokmester*, a királyi kúria tagjának művészeti pártolását élvezte a 14. századtól egészen a Mohácsi vészig. Hizsnyó középkori, 13. századi egyenes záródású szentélye a 1400-as évek elején kaphatta a ma is látható, a szentély teljes falfelületét beborító, magas teológiai műveltséget tanúsító, egységes program szerinti kifestését. S mivel a kezdetektől mindmáig a templom a római katolikus egyházé, így sosem lett bemeszelve. A 16. század elején állították a középkori oltárasztalra a ma is látható szárnyas-oltárt, amely a szepességi jeles szobrász, *Lőcsei Pál* mester műhelyében 1508-ban készült (4. kép).

4. kép: Hizsnyó (Chyzné), szárnyas-oltár, Lőcsei Pál, 1508 (Fotó: Méry Gábor)

¹ PANOFSKY, Erwin: *Renaissance and Renascences in Western Art*. (Stockholm: 1960), 157.

A hiznyói templom Istenanya-ábrázolásaira figyelve jól látjuk a nagy különbséget az 1400 körüli kora gótikus falkép és az 1508. évi késő gótikus-reneszánsz táblakép ábrázolása között. A falképdíszítés programjában a 12 apostol testülete áll, akik Jézus tanítását leírták, az embereknek továbbadták, amelyet az Egyház a Bibliában őriz. Felettük jelennek meg az emberiség megváltásának, vagyis Jézus, az Isten Fiának megtestesülését bemutató képek: a főhelyen, a keleti falon az *Angyali üdvözlet*, az északi falon *Jézus születése* és a déli falon a *Három királyok imádása* ábrázolást látjuk. Mindhárom freskóképen az Istenanya-ábrázolás a teljes elfogadást, az Istenre hagyatkozást jeleníti meg igen elvontan, a kora gótika szellemiségében (5. kép).

5. kép: Hiznyó, falkép a szentély északi falán, 1360-as évek (Fotó: Méry Gábor)

A Lócsi Pál mester köréhez tartozó, a főoltárt festő 16. század eleji mester – aki a magyar reneszánsz festészet jeles mestere – egy valóságos földi, örvendező Édesanyát jelenít meg Jézus betlehemi születésének ábrázolásán éppen úgy, mint a Kereszt tövében álló Fájdalmas Anyában (6–7. kép). Az elsőt a kor divatos, négyzetes nyakkivágású, piros mintás világos aranszínű hosszú ruhában, vállra omló szőke hullámos hajjal térdel a szép fiatal boldog Istenanya a csodálatosan született, Isten-gyermeke előtt, és imádja benne a Teremtőjét. A Golgotán, a keresztre feszített Isten-Fiúra feltekintve, megrendülten áll a piros ruhája felett fehér fátyolba burkolt Istenanya. Mély hittel imára kulcsolja kezét, miközben a Fia legkedvesebb

tanítványa, János apostol nagy részvétellel átöleli, és baljával lendületesen felfelé mutat, Jézusra. János zöld ruhája erőteljesen jelzi, hogy hiszi, amit Jézus a földi életében nekik többször is megmondott, hogy a halálból fel fog támadni!

6. kép: Hizsnyó, a főoltár szárnyának belső képe, Jézus születése (részlet a 4. képből)
(Fotó: Méry Gábor)

7. kép: Hizsnyó, a főoltár szárnyának külső képe: a Fájdalmas Anya (részlet a 4. képből)
(Fotó: Méry Gábor)

Rákos község (Gömörrákos, Rákoš) Hiznyótól kissé délre, a Rákos-patak partján, Kövi vára közelében, a 13. századtól az Ákos nemzetségbeli **Bebek** család birtoka volt. A tatárok ellen 1241-ben tanúsított hősiességükért kapták IV. Béla királytól a Sajó felső folyásánál a hatalmas gömői birtokukat. A központjuk Pelsőc volt. Nagy Lajos király korában már országos méltóságokat viselt a család. Imre országbíró volt 1360–1369-ben. A fia, Imre horvát-dalmát bán, majd országbíró és erdélyi vajda volt. Bebek III. Detre Zsigmond király nádora volt 1397–1401 között. A fél kupolával fedett szentély egységes kifestése a fenséges Krisztus mennyei dicsőségének víziójával, a tudós teológiai program szerint az 1360-as években készülhetett (8. kép).

8. kép: Rákos, a szentély freskódíszje, 1360-as évek (Fotó: Méry Gábor)

A festő a hazai italianizáló trecento stílus jeles képviselője. Az Istenanya-ábrázolás az íves szentélyfal északi, bal oldalán, az Eucharisztia megjelenítésénél tűnik elénk: az oltárasztalon látjuk az Eucharisziát – vagyis a Jézus vérért tartalmazó kelyhet és a szentostyát, amelyben rejtve jelen van Jézus –, s mellette látható alakban a feltámadt Krisztus áll, rámutatva az Eucharisziára. Az Istenanya átöleli az emberi alakban megjelenő Fiát, teljesen hozzásimul, jelezve, hogy a szentmiseáldozatban és különösen a szentáldozásban eggyé válik a hívő Krisztussal. Őáltala, Ővele és Őbenne él a keresztény ember már a földi életében (9. kép). Az oltárasztal bal oldalán Angyal képviseli az Istennek tiszteletet adó mennyei karokat, és a Látomás

jobb oldalán Szent János apostol tartja a mondatszalogot, amelyen eredetileg bizonyosan Jézus szavai voltak olvashatók, amelyekkel az Utolsó vacsorán megalapította az Eucharisziát, és elrendelte: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.”

9. kép: Rákos, a szentély freskódíszje: az Eucharisztia ábrázolása a Fájdalmak Férfiát átölelő Fájdalmas Anyával (a 8. kép részlete) (Fotó: Méry Gábor)

A rákosi falképen az Istenanya ábrázolása egyúttal Vir dolorum, vagyis az Izaiási jövendölés Fájdalmak férfija kép, amely az Eucharisztia ábrázolásán az álló alakjával nyomatékosan hangsúlyozza, hogy Jézus a halából valóban feltámadt. Ugyanis a halott nem áll a lábán!

A rákosi templom diadalívének baloldalán, a hajó keleti falánál a *Köpenyes Mária* ábrázolásban látjuk az Istenanyát, az egykori Móriának szentelt mellékoltár freskóképén (8. kép). Az Istenanya szélesre tárja palástját, amely alatt a hívő ember védelmet talál a sátán kísértései ellen a földi életében, és a halála után a mennyország boldogságát élvezheti Mária palástja alatt.

A rákosi templom hajójában, az északi fal hatalmas felületén az Utolsó ítélet víziója jelenik meg az internacionalista stílus előadásában, feltehetően Bebek III. Detre, Zsigmond király nádora megbízásából az 1400 körüli években (10. kép). Az Ítéltő Krisztus jobbján kiemelt szerepet kap az emberiség üdvözüléséért közbenjáró Istenanya. A bizánci művészetben kedvelt *Deésis* kompozíció a nyugat-európai gótikában is tovább él. Hangsúlyozza az Istenanya közbenjáró szerepét, amely a 14–15. századi lelki megújulást segítő vallási irányzat, a *Devotio moderna* fontos tanítása.

10. kép: Rákos, a hajó északi falán az Utolsó ítélet, 1400 körül (Fotó: Méry Gábor)

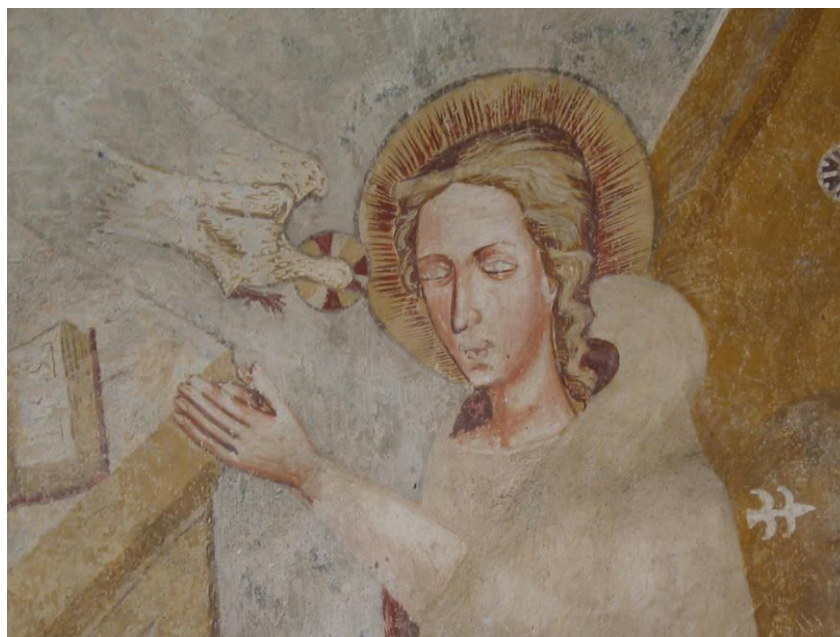
A Bebek családból a 14. század elején kivált a Csetneki család, amelynek központja **Csetnek** városa (Štítňik) lett, a Csetnek patak mentén. 1328-ban már korponai városjogot kapott. A gömöri vaskohászat gyors fellendülése biztosította fejlődését. 1417-ben Zsigmond királytól már évi három országos vásár tartására kapott engedélyt. Temploma a 13. század végi kezdetektől a 15. század közepéig egyre nagyobb szabású kialakítást kapott. A 35 méter hosszú, nyugati toronnyal kiemelt háromhajós bazilikális elrendezésű, háló- és csillagboltozattal fedett, 1460-ra elkészült templom a Gömör-vidék legjelentősebb középkori emléke. A 14–15. századi, több korszakból származó freskódísz maradványait 1908-tól tárta fel a műemléki kutatás. Az Istenanya egyik legszebb ábrázolását a templomhajó déli hajójában, az ablak felett látjuk, az *Angyali üdvözet* 15. század eleji falképén (11. kép). A mérnök-gótikus ablak bélében a középkori tudományok legmagasabb együttesét, a Hét szabad művészet allegóriáját jelenítette meg a festő, minden bizonnyal Csetneki László megrendelésére, aki esztergomi kanonok, majd prépost, és az esztergomi érsekség kormányzója volt az 1420–1430-as években. Az ekkor már hazánkban is egyre kibontakozó humanista műveltség racionalizmusát magának valló, arra büszke, magas rangú egyházi személyiség is mély hittel vallja a keresztény tanítás egyik legfontosabb tételét, Isten egyszülött fiának emberi megtestesülését, a Szentlélek Istentől való fogantatását és a Szűztől való születését. A képen ennek vizuális meg-

jelenítését látjuk: a fodros felhőkkel övezett Atya Istentől sugárzóan repes a Szentlélek Galamb alakban az alázatosan térdelő Mária felé, aki éppen kimondta az angyal kérdésére az Igent.

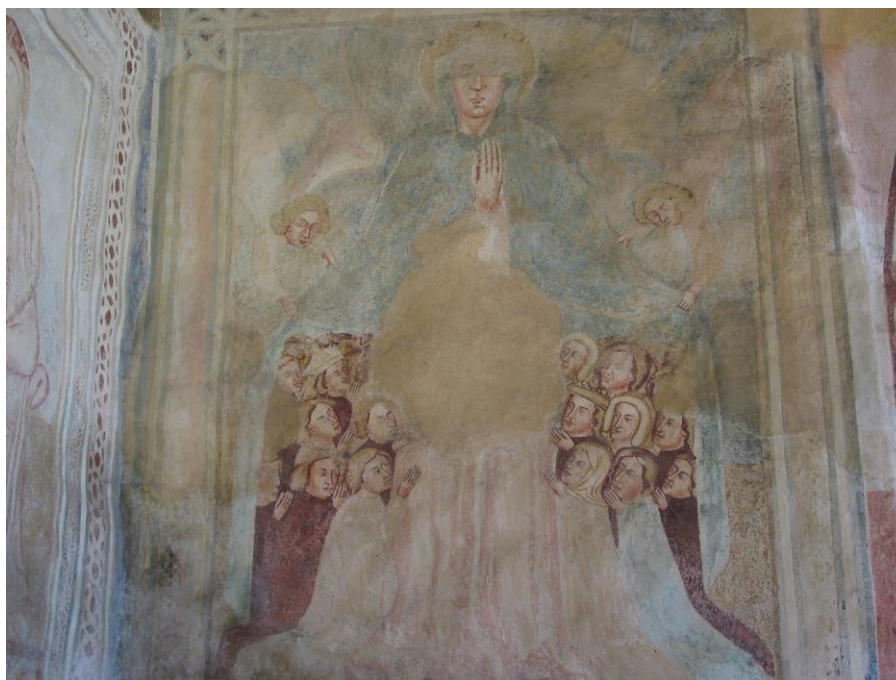
11. kép: Csetnek (Štítňik), a déli fal első szakaszán: Angyali üdvözlés és a Hét szabad művészet, 15. század eleje (Fotó: Méry Gábor)

Ugyanez a jelenet lényegesen jobb állapotban maradt fenn **Karaszko** (Kraskovo) templomában a Rima folyó mentén, Gömör nyugati részén. Az aranyércben gazdag Rima-völgye 1332 óta Szécsényi Tamás országbíró, erdélyi vajda és tárnokmester tulajdona volt. A karaszközi templom diadalíve felett, a templomhajó keleti főfalán az *Angyali üdvözlés* monumentális ábrázolása az 1380–1390-es években, Szécsényi Frank, Zsigmond király kedvelt főura, ugyancsak erdélyi vajda, majd országbíró megrendelésére készülhetett (12. kép). Megrendítően mély átéléssel jeleníti meg a jeles festőművész Mária titokzatos és teljes önátadását Istennek, amely során a Szentlélek Isten galamb képében – akinek a fejét az Istenséget jelző, piros keresztrel ékes dicsfény övezi – megérinti Máriát, és Ő Istenanyává magasztosul. A Mária előtt, a könyvtartón lévő nyitott könyv, a Biblia, amely felé Mária imára kulcsolt kézzel fordul. Ennél átszellemültebben, ennél igazabban és egyszerűbben nemigen ábrázolta festőművész Istennek ezt a csodáját. Mária, az Úr alázatos szolgálóleánya a keresztény Krisztus-követés példaképe!

12. kép: Karaszko (Krasovo), Angyali üdvözlés, részlet, 1380-as évek (Fotó: Méry Gábor)

Az Istenben elmerült Istenanya a legfőbb feladatának tartja, hogy közbenjárjon Fiánál az emberiség üdvössége, örök boldogsága érdekében. Erről szól a *Köpenyes Mária* ábrázolása Karaszkon is, a rákosi templomhoz hasonlóan, a diadalív bal, északi oldalán, a hajó mellékoltárának oltárképén (13. kép). A szemből ábrázolt Köpenyes Mária monumentális alakján a kék köpeny két szárát két angyal tárja még szélesebbre, hogy minél többen menedéket kaphassanak az Istenanyánál. Az Istenanya jobb oldalán a férfiak, világiak és egyháziak, míg Mária balján asszonyok térdelve kérnek menedéket a Szent Szűztől az Egyház legrégebbi Mária-imájával: „*Oltalmad alá futunk Istennek szent anyja, könyörgésünket meg ne vesd szükségünk idején...*”

13. kép: Karaszko, Köpenyes Mária a diadalív északi falán, 1380-as évek (Fotó: Méry Gábor)

Karaszkon a templomhajó északi falán a Szent László legenda alatti sávban a *Királyok imádása* jelenetben figyelhetünk fel az Istenanya fenséges *Matrónaként* való ábrázolására (14. kép). A Napkeletről érkező, hosszú utat megtett előkelő uralkodók Istennek szóló ajándékokat adnak át a Szent Szűznek, aki az ölében tartja Isteni gyermekét. A művész itt nagy tehetséggel jeleníti meg az Istennek anyját, aki hivatásának teljes tudatában, alázatosan tartja a királyok elé az Istennek Fiát. Ez az ő feladata, felmutatni az Istent, az emberré lett Isten Fiát az embereknek. Ő a Bölcsesség széke, aki segíti az emberiséget az Isten, a legfőbb Jó, Igaz és Szép, vagyis az igazi Bölcsesség megismerésére.

14. kép: Karaszko, az északi hajófalán fent: Szent László és a kun vezér seregének összecsapása, lent: Királyok imádása, részlet 1380-as évek (Fotó: Méry Gábor)

Kiéte (Kyjatice) község középkori temploma az egyenes szentélyzáródással még a 13. században épülhetett. Festészeti díszítését a szentélyben a 14. században, míg a hajó északi falán az *Utolsó Itélet* dantei vízióját – a kép felirata szerint – 1426-ban festtette a birtokos, feltehetően Szécsényi Frank egyik fia, László vagy Simon, királyi ajtónálló. A körkompozíció tengelyében az ítélő Krisztus, fénylő mandorlával övezve, szivárványtrónuson ülve ítélkezik a sírokból feltámadó emberek felett. A lelkekért a Fiánál közbenjáró Istenanya ezen a festményen is térdelve kérleli Fiát irgalomért az emberek iránt. Ő az Isten jobbán, alázatosan könyörög összetett kézzel az ítélő Krisztus lábánál, az angyalokkal kísért mandorla mellett (15. kép).

15. kép: Kiete (Kyjatice), a hajó északi falán: Utolsó ítélet, 1426 (Fotó: Méry Gábor)

16. kép: Kiete, Pieta, 1460-as évek (Fotó: Méry Gábor)

A kiétei templom északi falán a 15. század második felében, Mátyás király korában készülhetett a *Pieta* külön keretbe foglalt, nagyméretű ájtatossági képe (16. kép). Az Istenanya erős lélekkel, nagy hittel a szívébe zárja mély, anyai fájdalomát, mialatt az ölében tartja a keresztről levett, halott fiát tele vérző sebekkel. Bordó színű ruhája felett fehér köpenyt visel, amelynek színe eredetileg kék lehetett! Jobbjával a térdére támaszkodva tartja meg a Fia felső testét. Baljával Jézus bal karját tartja nagy részvéttel. Az Istenanyán kívül ott vannak körülötte a sirató szent asszonyok. Magdolna a kép jobb oldalán, az előtérben, kiemelten, térdelve siránkozik. Ő a bűnös ember őszinte megtérésének és az együttérzésnek példaképe.

A művész nagy rajzi felkészültséggel és anatómiai ismeretek birtokában jelenítette meg a halott Krisztus együttérzésre készítő siratását. Minden valószínűség szerint a budai királyi udvarból érkezhetett a festő. A kompozíció rokon a fiatal Michelangelo korai, vatikáni Pietájával. Jóllehet, itt az Istenanya alakja erőteljesebb. Az anya szélesre tárt ölébe süppedve, derékban meghajolva elhelyezett halott férfitest, a 15. század reneszánsz festészetében új kompozíciós megoldás a *Pieta*-ábrázolásokon. Korábban a halott test merevségét jelezve, vízszintesen ábrázolták a halott Krisztust Mária ölén.

17. kép: Rimabrézó (Rimavské Brezovo), a szentély keleti falán a Napkeleti bölcsek hódolata, 14. század vége (Fotó: Méry Gábor)

Rimabrézó középkori templomát a 19. század végén megnagyobbították, a középkori szentély az új épület kápolnájává vált. Itt a 1880-as években tárták fel a 14. század végi, 1380 körül készült pompás falképeket, de napjainkban is folyik a további képek feltárása. Az egykori szentélyben a Majestas Domini evangélista-egyházatyá páros ábrázolásokkal kísért mennyei víziója alatt az Istenanya életének főbb jelenetei kaptak helyet. Ezek közül a keleti falon lévő *Királyok imádása* jelenetet mutatjuk be (17. kép), amelyet ha összevetjük a fenti Karaszközi templom azonos tárgyú ábrázolásával, akkor győződhetünk meg nagy bizonyossággal a 14. századi Magyar Királyság művészetének formai és tartalmi gazdagságáról. Míg Karaszkón az ábrázolás az Isten-gyermek és anyja méltóságát, fenségét hangsúlyozza, addig itt az Isten-gyermek közvetlen emberi kapcsolatot teremtő szeretetét jeleníti meg a nagy hittel, térdelve imádkozó, idős király, vagyis a hívő ember felé.

Itt is, mint a fenti gömöri falképegyütteseknél, mindenekelőtt a tudós teológiai programra figyelhetünk fel, amelyek részletei és ikonográfiai rendszere a hazai papság magas teológiai műveltségét igazolja. S mindez itt, mint a legtöbb gömöri templomban, magas művészi színvonalon jelenik meg. Ez adja a Magyar Királyság falfestészetének nagy jelentőségét, amely messze kiemelkedik Európa országainak kortárs, vidéki, falusi emlékei közül. Igazolja, hogy a Magyar Királyság a középkori Európában nemcsak a nemesfémekben a leggazdagabb és a mezőgazdaságában is kiemelkedő, hanem a centralizált királyi hatalmat is sikeresen megvalósított állam, amely biztosította a kultúra és a művészet magas színvonalát is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Prokopp, Mária: Gömöri Falképek a XIV. században. *Művészettörténeti Értesítő*, 1969, 128 –147
- Prokopp, Mária: *Italian Trecento Influence on Murals in East central Europe, particularly Hungary*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983.
- Prokopp, Mária: *Affreschi Medievali nella Regione di Gömör del Regno d'Ungheria*, Méry Ratio, 2005.